

МАЙНОВІ ОХОРОНЮВАНІ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕСИ В ПРАВІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Венедіктова І.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна*

Статтю присвячено аналізу майнових охоронюваних законом інтересів в праві інтелектуальної власності і можливостей їх захисту шляхом обмеження прав інтелектуальної власності на користь інтересів певної особи або групи осіб, вичерпання прав інтелектуальної власності, використання права попереднього користування.

Ключові слова: охоронюваний законом майновий інтерес, право інтелектуальної власності.

Статья посвящена анализу имущественных охраняемых законом интересов в праве интеллектуальной собственности и возможностей их защиты путем ограничения прав интеллектуальной собственности в пользу интересов определенного лица или группы лиц, исчерпания прав интеллектуальной собственности, использования права предпользования.

Ключевые слова: охраняемый законом имущественный интерес, право интеллектуальной собственности.

This article is devoted to the analysis of profit interests protected by law in intellectual property law and possibilities of its defense by limitation intellectual property rights to profit interests of the person or group of persons, by exhausting of intellectual property rights, by using the right of preliminary use.

Keywords: profit interest protected by law, intellectual property law.

Охоронювані законом інтереси – це усвідомлене суб'єктом права домагання отримати певне матеріальне (нематеріальне) благо або необхідність змінити правовий статус, що спонукає суб'єктів права вчиняти кон-

кретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, знаходиться в правовому полі та забезпечене в реалізації підтримкою держави, здійснюється у формі дозволу і відбивається в конкретних правовідносинах. В праві інтелекту-

альної власності можна виділити дві групи охоронюваних законом інтересів: 1) немайнові інтереси (інтереси, які можуть виникати у суб'єктів права інтелектуальної власності або у інших зацікавлених осіб стосовно немайнових благ, та не мають майнового змісту, еквіваленту); 2) майнові інтереси (інтереси, які можуть виникати у суб'єктів права інтелектуальної власності або у інших зацікавлених осіб стосовно майнових прав або інших майнових благ та мають майновий зміст). Майнові охоронювані законом інтереси проявляються при обмеженні прав інтелектуальної власності на користь інтересів певної особи або групи осіб, при вичерпанні прав інтелектуальної власності, при праві попереднього користування, при визнанні охоронного документу недійсним тощо. Майновим інтересам в праві інтелектуальної власності і буде присвячена дана стаття.

Виключне право – це право на використання об'єкта права інтелектуальної власності, яке включає два основні права: право на відтворення і право на розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» до майнових прав автора (чи іншої особи, яка має авторське право) належать: а) виключне право на використання твору; б) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами. Обмеження майнових прав, встановлені стст. 21-25 Закону України «Про авторське право та суміжні права», здійснюються за умови, що вони не завдаватимуть шкоди використанню твору і не обмежуватимуть безпідставно законні інтереси автора. Якщо примірники правомірно опублікованого твору законним чином введені у цивільний обіг шляхом їх першого продажу в Україні, то допускається їх повторне введення в обіг шляхом продажу, дарування тощо без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право) і без виплати авторської винагороди, а щодо творів образотворчого мистецтва – з урахуванням положень ст. 27 Закону України «Про авторське право та суміжні права». Проте у цьому випадку право здавання у майновий найм чи комерційний прокат залишається виключно за особою, яка має авторське право (ч. 7 ст. 15 зазначеного Закону).

Слід підкреслити, що ці права взаємопов'язані. Незважаючи на те, що ці права відносяться до об'єктів інтелектуальної власності, жодні дії над нематеріальними об'єктами неможливі, тому право на відтворення і право на розповсюдження відносяться до товарів, в яких втілені об'єкти інтелектуальної власності. Таким чином, право на відтворення і право на поширення можуть бути визначені наступним чином. Право на відтворення – це виключне право на копіювання, у тому числі і на зміну товару, в якому втілені об'єкти інтелектуальної власності. Право на розповсюдження – це виключне право на введення в цивільний оборот товару, в якому втілені об'єкти інтелектуальної власності.

Розглядаючи право на відтворення, слід мати на увазі, що можливість копіювання або зміни товарів, в яких втілені об'єкти інтелектуальної власності, залежить від виду цих об'єктів. Наприклад, багато товарів, в яких втілені об'єкти авторського права або суміжних прав, легко копіюються. Достатньо нагадати про запис телевізійних передач, про копіювання компакт-дисків з музичними творами, кінофільмами, комп'ютерними програмами. За допомогою техніки легко отримати цифрову або аналогову копію майже будь-якого об'єкта авторського права і суміжних прав. Так само легко можна отримати зображення маркетингових позначень, тобто фірмових (комерційних) найменувань, торговельних марок, зазначень географічних місць походження товару, і незаконно використовувати для маркування товарів. З іншого боку, товари, в яких втілені об'єкти патентного права, в багатьох випадках вкрай складно, а

іноді й неможливо скопіювати. Наприклад, неможливо зробити копію «Бентлі» або рідкокристалічної панелі. Безсумнівно, копіювання сучасних високотехнологічних товарів та відповідних комплектуючих практично неможливо. Іншими словами, багато об'єктів патентного права виявляються технологічно захищеними.

Слід зазначити, що право на відтворення існує весь строк дії виключного права на об'єкт інтелектуальної власності. На відміну від права на відтворення право на поширення має іншу дію. Так, наприклад, у випадку, коли автор уклав договір з видавництвом, він передає йому виключні майнові права на створений твір. Це означає, що він дозволив видавництву відтворити твір, втілений у рукопису, який потім буде реалізований продажем. Іншими словами, автор дає дозвіл не тільки на створення товару (книги), в якому втілений його твір, а й на розповсюдження цього товару. Жодних обмежень на подальше поширення товару (книг) у договорі між автором та видавництвом немає. Більш того, розмір гонорару автора визначається обсягом поширення (реалізації) товару (книги). Отже, для поширення товару не потрібно додаткового дозволу ні первинного правоволодільця (автора), ні вторинного правоволодільця (видавництва). Тож, товар знаходиться у цивільному обороті за згодою правоволодільця, його право на розповсюдження твору вичерпалося. Даний приклад показує, що існує принцип вичерпання права на розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності, який можна сформулювати наступним чином. Принцип вичерпання права на розповсюдження полягає в тому, що після введення у цивільний оборот товару, в якому втілені об'єкти інтелектуальної власності, для подальшого поширення товару не потрібна згода правоволодільця об'єктів інтелектуальної власності, втілених в цьому товарі.

Відповідно до цього принципу, який діє на захист охоронюваних законом суспільних інтересів, після введення в цивільний оборот товару за допомогою його продажу або іншої передачі на нього права власності, він залишається об'єктом цивільного обороту. Якби цей принцип не виконувався, то для будь-якого перепродажу товару слід було б отримувати дозвіл правоволодільця, що б призвело до гальмування торгівлі або до масового порушення прав авторів.

Дуже важливою формою цивільного обороту товарів є їх використання у виробництві інших товарів. Наприклад, багато сучасних виробництв високотехнологічної продукції є «вкруточними», оскільки нова продукція створюється в основному з комплектуючих товарів. Принцип вичерпання права на розповсюдження означає, що будь-який виробник продукції, який використовує комплектуючі товари, має право реалізовувати свою продукцію без згоди правоволодільця об'єктів інтелектуальної власності, втілених в комплектах товарів.

У міжнародних договорах згадується вичерпання права на розповсюдження. Так, наприклад, ст. 6 Угоди ТРІПС встановлює, що жодне положення цієї Угоди не може бути використано для вирішення питань про вичерпання прав інтелектуальної власності [1]. Відповідно до ст. 6 Договору ВОІВ з авторського права країни вільні встановлювати принципи вичерпання права на розповсюдження оригіналу і примірників творів. Таке ж положення встановлено в ст. 8 і 12 Договору ВОІВ про виконання і фонограми щодо записаних виконань та фонограм [2].

Згадка в Угоді ТРІПС «питань про вичерпання прав інтелектуальної власності» може привести до помилок. Справа в тому, що після першого продажу товару вичерпується тільки право на розповсюдження, а не всі права інтелектуальної власності. Найважливіше з виключних прав – право автора або винахідника на відтворення – вичерпанню не підлягає. Саме це право забороняє від-

творювати об'єкти інтелектуальної власності, втілені у товарі.

Таким чином, товар може як завгодно поширюватися, але ніхто не має права його відтворити, тобто копіювати, оскільки це означає відтворення об'єктів інтелектуальної власності, втілених у товарі.

Що стосується реалізації охоронюваних законом інтересів шляхом обмеження прав інтелектуальної власності, то треба зазначити, що система права інтелектуальної власності створена для захисту інтересів правоволоділців і є засобом правової монополії у виробництві тих чи інших товарів. В більшості країн діє антимонопольне законодавство, оскільки давно визнано, що монополізм не сприяє технічному і суспільному прогресу. Заборона вільного використання об'єктів інтелектуальної власності підриває розвиток науки, освіти, створення нової техніки і технологій. Все це означає, що система інтелектуальної власності в якійсь мірі стримує розвиток науки і техніки, освіти і культуру, а також суспільний розвиток в цілому.

Для того, щоб в деякій мірі зменшити негативні наслідки правової охорони результатів інтелектуальної діяльності (монополізації), законом вводяться обмеження права інтелектуальної власності. У загальному вигляді поняття обмеження виключних прав інтелектуальної власності – це дозволене вільне використання об'єкта права інтелектуальної власності, яке не вимагає згоди правоволоділця і не є порушенням законодавства за умови, що це не завдає шкоди нормальному використанню об'єктів і не утискає законні інтереси правоволоділця. Умови допустимості обмежень виключного права встановлюються на основі «трирівневого критерію» для об'єктів авторського права і суміжних прав або на основі «дворівневого критерію» – для об'єктів патентного права.

У міжнародних договорах, наприклад, в Бернській конвенції, встановлені деякі випадки вільного використання об'єктів авторського права. Подібні приклади існують і в національному законодавстві більшості країн. Наприклад, допускається вільне цитування уривків з літературних творів у наукових, навчальних, освітніх цілях. У законодавстві встановлюються й інші випадки вільного використання творів. Причому у всіх випадках вважається, що таке використання відповідає трирівневій умові допустимості обмежень.

Необхідно особливо відзначити, що трирівневий критерій розширює перелік випадків вільного використання творів, прямо сформульований в законодавстві. В цьому полягає важлива перевага критерію, проте застосовувати його досить складно. Так, трирівневим критерієм допускається і є важливим для розвитку суспільства створення цифрових бібліотек, доступ до яких можливий через мережу Інтернет. Відповідно до законодавства про авторське право копіювання творів і перетворення їх з аналогової у цифрову форму допустимо тільки з дозволу правоволоділця. Іншими словами, щоб відсканувати твір і розмістити його цифрову форму на сервері в Інтернеті, потрібно отримати оплатний дозвіл правоволоділця. В результаті цього створення цифрових бібліотек не стало масовим, що стримує доступ суспільства до знань і інформації, ускладнює і здорожує освіту. З усіх умов допустимості обмежень, встановлених в трьохрівневому критерії, найважливішим є третій, а саме: вільне використання творів або об'єктів суміжних прав дозволено, якщо воно не завдає шкоди законним інтересам правоволоділців. Одним з таких законних інтересів є винагорода. Із змісту трирівневого критерію випливає, що якщо правоволоділець міг би отримати винагороду від будь-якого використання свого твору, то вільне використання твору заборонено, а якщо не міг, то воно дозволено. У разі сканування книг

для цифрових бібліотек ситуація така: якщо книга знаходиться у продажу, то її «оцифрування» може знизити обсяги продажів і зменшити гонорар автора, завдати йому шкоди, якщо ж книг у продажу немає і їх не можна придбати, то їх сканування бібліотекою та розміщення в Інтернеті не нанесе шкоди законним інтересам правоволоділця. Більш того, розміщення твору в Інтернеті може виявитися рекламою автора і видавництва. Отже, у випадку цифрових бібліотек трирівневий критерій припускає розміщення у мережі Інтернет цифрових копій книг, які відсутні у вільному продажу.

Серед прикладів вільного використання об'єктів суміжних прав, які впливають з трирівневого критерію можна навести наступний. В країнах з невисоким рівнем життя багато товарів, в яких втілені об'єкти авторського права і суміжних прав, іноді дуже дорогі. Так, комп'ютерні програми, звукові та відеодиски можуть становити більшу частину заробітної плати і навіть перевищувати її. Іншими словами, на свою зарплату більшість людей не можуть купити ліцензійні комп'ютерні програми та інші аналогічні товари. Тому вільне використання таких об'єктів жодним чином не може ущемити матеріальні інтереси правовласника, оскільки ліцензійний об'єкт купити неможливо через відсутність коштів. Як наслідок, навіть поява контрафактної продукції може не завдавати шкоди її виробнику. Незважаючи на цей висновок, який впливає з трирівневого критерію, прямо сформульованого в одному з фундаментальних документів СОТ (Угода ТРІПС), багато країн порушують навіть своє національне законодавство та міжнародні норми, переслідуючи своїх громадян в інтересах транснаціональних компаній.

Трирівневий критерій обмежень виключного авторського права і виключного права на деякі об'єкти суміжних прав встановлено в Угоді ТРІПС, Договорі ВОІВ з авторського права [2] та Договорі ВОІВ про виконання та фонограми [3]. У ч. 3 ст. 426, 444 ЦК України встановлено єдиний критерій для всіх об'єктів інтелектуальної власності. Однак відсутність першого критерію обмежень, що відноситься до певних особливих випадків, не відповідає Угоді ТРІПС для виключного авторського права і суміжних прав.

Для об'єктів патентного права в ст. 30 Угоди ТРІПС встановлений дворівневий критерій допустимості обмежень законних інтересів третіх осіб [1]. Дворівневий критерій допустимості обмежень – це умови вільного використання об'єктів патентного права, які не нанесять шкоди нормальному використанню об'єктів і не виправдано не обмежують законні інтереси правоволоділців.

Цей критерій відрізняється від трирівневого критерію допустимості обмежень авторського права двома особливостями: а) трирівневий критерій відноситься до деяких особливих випадків використання, а дворівневий – до будь-яких; б) трирівневий критерій не враховує законні інтереси користувачів, а дворівневий – враховує, оскільки обмеження допускаються у законних інтересах третіх осіб.

У національному законодавстві про патентне право зазвичай перераховуються випадки допустимого вільного використання об'єктів патентного права, найважливішим з яких визнається реінжиніринг або зворотний технічний аналіз, тобто сукупність наукових, технічних та інших методів аналізу досягнень конкурентів. Такий аналіз завжди використовувався у промисловості, у науково-технічних дослідженнях та розробках і становить один з елементів конкурентної розвідки. Національне законодавство *de jure* визнає те, що відбувається *de facto*. Дворівневий критерій обмежень патентного права розширює обсяг вільного використання, прямо сформульованого в законодавстві.

Що стосується засобів індивідуалізації як третьої категорії об'єктів права інтелектуальної власності, то для них такі критерії зазвичай не встановлюються. Отже, ніяке вільне використання торговельних марок, комерційних найменувань, географічних позначень місць походження товарів, доменних імен не визнається міжнародними договорами. Це положення цілком зрозуміло, оскільки ці позначення характеризують виробника та його продукцію і ніхто інший не має права їх використовувати, якщо сам правоволоділець це не дозволив.

Як було показано вище, право інтелектуальної власності – це виключні (монопольні) права. Тому можна зробити висновок, що оскільки тимчасова монополія правоволоділця надає йому право забороняти будь-яке використання об'єктів, права на які йому належать, то з метою встановлення балансу між приватним інтересом правоволоділця та інтересами суспільства та його окремих членів, законами встановлюються обмеження та виключення з цієї монополії за умови, що такі обмеження та виключення не створюють істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав

інтелектуальної власності та здійснення охоронюваних законом інтересів суб'єктів цих прав. Допускається сомообмеження прав їх правоволодільцем у формі правочину (вільна ліцензія, відмова від майнового права тощо).

На підставі викладеного можна зробити висновок, що у випадку наявності права інтелектуальної власності наданого законом або договором, то його слід захищати встановленими способами. У випадку, коли право інтелектуальної власності не встановлено, а у зацікавленої особи є потреба у вчиненні дії, яка законом прямо не заборонена, або у вчиненні дії з обмеження монополії правоволоділця, то у цьому випадку виникає можливість його захисту шляхом пред'явлення вимоги, або шляхом вчинення дії. При цьому, коли правоволоділець буде заперечувати проти дії зацікавленої особи, то автор має доводити неправомірність дій зацікавленої особи, а остання – лише заперечувати неправомірність вимог правоволоділця. У випадку судового спору, документом, що посвідчує захищений законом інтерес конкретної особи буде судові рішення, в якому встановлюється спосіб здійснення охоронюваного інтересу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement) // Режим доступу: http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/t_agm0_e.htm.
2. Договір ВОИС по авторському праву // Режим доступу: <http://www.wipo.int/treaties/ru/ip/wct/wct.html>.
3. Договір ВОИС по исполнению и фонограммам // Режим доступу: <http://www.wipo.int/treaties/ru/ip/wppt/wppt.html>.